

Adamzadyň demokratiýa ugrundaky göreşi

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Adamzadyň demokratiýa ugrundaky göreşi ADAMZADYŇ DEMOKRATIÝA UGRUNDAKY GÖREŞI

ABŞ-da bir poliseýiň adam öldürmegi külli amerikan halkyny aýaga galdyrdy. Trampyň Injili gujaklap artistlik etmegi-de peýda bermedi. Öldürilen Floýduň hossarlary halky sowukganlylyga çagyransoň, mähelläniň gowry biraz kiplarlaşan ýaly etdi. Şol iki arada bolsa eden-etdiçilikler we talaňçylyklar bolup geçdi.

Demokratiýanyň bermeli bar... Eger jemgyýet bu pidany bermeýän bolsa, despot režimlerde polisiýa her gün adam öldürýär we gysaja gysdyrylan halk köpçüligi muňa garşylyk berip bilmeýär. Şol ikiarada köpçülikleýin tolgunşyklarda eden-etdiçilikli hereketler, talaňçylar hem bolup geçýär, ýöne biz bulary-da tolgunşygyň hasabyna alaşsyz ýazmaly bolýarys.

Taryhda ynsanperwer gymmatlyklar diňe demokratik şertlerde ösüpdür, kämilleşipdir. Häzirki wagtda demokratiýa gartaşma döwrüne girdi. Garaşýanymyz bolsa demokratiýa döwrüdür. Demokratiýa eýýamynda adamlaryň ýaşayyş-durmuş derejesi-de iň ýokary sepgide çykýandyr.

Adamzat taryhyna ünsli ser salsak, demokratiýa babatda gapma-garşylykly netijelere gabat gelýäris. Adamzadyň tebigatynda demokratiýa we erkinlik barmy ýa-da kimdir birine, bir alamata, ýa bolmasa bir ynanja boýun sunmak barmy? Eger adamyň tebigatynda demokratiýa we erkinlik ýok bolsa, näme üçin adamzat taryhy demokratiýa ugrunda göreşipdir we pida beripdir? Eger demokratiýa we erkinlik bar bolýan bolsa, näme üçin bu asyrda häzirem diktatorlar bar?

B.e.öňki 450-nji ýyllarda Afinyda çäklendirilen şäher demokratiýasy bardy. Aýal-gyzlar we gul-gyrnaklar muňa dahylly edilenokdy. Diňe kämillik ýaşyna ýeten erkekleriň halk

mejlislerinde söz sözlemäge we ses bermäge hukugy bardy. 375-nji ýylda Rimde raýatlyk hukuklary-da şolar ýaly görnüşde çäklendirilendi.

Ýewropada adam hukuklary we azatlyk ugrundaky göreş müňlerçe ýyla çekdi.

XIII asyrda Angliýada londonlylaryň goldawy bilen baronlar aýaga galdy. Papa Innokentiý III we baronlar 1215-nji ýylda korola latynça ýazylan "Magna Karta" ("Magna Carta Libertatum" – Beýik erkinlikler şertnamasy) gol çekmäge mejbur etdiler. "Magna Kartanyň" biziň günlerinize çenli gelip ýeten ähmiýeti onuň mazmunyndan ötri, baryp-ha şol döwürde ýönekeý raýat hökmünde iňlisleriň hukugyň eldegrilmesizliginiň, adam hukuklarynyň we erkinlikleriniň nämedigine düşündiklerini görkezýänligidir. Häzirki döwrüň her bir adamynyň "Magna Kartany" iň bolmanda bir gezek okap görmegi gerek.

Angliýada demokratiýa ugrundaky göreş şol ýeten sepgidi bilenem çäklenmedi, iňlis halkynyň azatlyk ugrundaky göreş dört yüz ýetmiş dört ýyllap dowam etdi. 1689-njy ýylda "Iňlis adam hukuklary deklarasiýasy" çap edildi. Bu deklarasiýa arkaly "Angliýada adam bedeniniň başgalara degişli däl-de, hut adamyň özüne degişlidigi" jar edildi.

Germaniýada-da nemes daýhanlary 1525-nji ýylda "Daýhanlaryň 12 maddasy" atly şikaýatnamasy arkaly özleriniň iýlen hak-hukuklarynyň ep-eslisini aristokratlardan gaňryp almagy başardylar.

Adamzat taryhy azatlyk we demokratiýa üçin göreşende, hökman uly-uly pidalary beripdir. Ýeri gelende aýtsak, 1789-njy ýylyň Beýik Fransuz rewolýusiýasynyň jemgyýetçilik zeleli-de uly bolupdyr, emma dünýäde demokratiýanyň önüni açmakda beren peýdasy-da ummasyz uludyr.

Adamzadyň demokratiýa we erkinlik babatda bir çaprazlygy-da diktatorlar meselesidir. Müňýyllyklara çeken demokratiýa ugrundaky göreşinden soňam näme üçin we nädip ýene Gitler, Mussolini, Saddam, Putin, Çawes we biziň günlerimiziň Ýakyn Gündogarynda agalyk sürýän diktatorlar bar bolup bilýärkä?

Bu çaprazlygyň başynda "boýun sunmak" tradisiýasy bar. Boýun sunmak soň-soňlar dinleriň we din täjirleriniň adamlary

eksplutatirlemek we ulanmak üçin kämilleşdiren tradisiýasydyr. Bu ýaramaz döp bilen syýasatçylar döwlete we häkimiýete eýe bolupdyrlar we şol bir ýol arkaly dünýäniň bol-telkiliklerinden has aňsat we has köp peýdalanyypdyrlar.

Boýun sunmak däbi ilkibaşda Orta asyrlar gutarýança hristianlygyň, soňra we hatda şindi-şindiler syýasy yslamyň döreden we empozirlän, adamyň adamy eksplutatirlemegi üçin düzgünleşdiren duzagydyr. Taryhda we biziň günlerimizde dini syýasy duzak hökmünde ulanýanlar adamlaryň ruhuny eksplutatirläp, syýasatda populizm döredip netije gazanýarlar. Diktatorlar awtokratiýany dowam etdirmäge mejburdyrlar, çünki diktatorlar, patyşalar we emirler köşklerini maddy baýlyklaryny diňe şu ýol arkaly gorap bilýärler.

Biz Azat-edijilik urşuny başdan geçirdik. Demokratiýanyň ýoluny-da Atatürküň guran Türkiýesinde rewolýusiýalar açdy. Rewolýusiýalar demokratiýanyň binýadyny emele getirdi. Şol rewolýusiýalar bolmadyk bolanlygynda, demokratiýa hem bolmazdy. Emma jemgyýet hökmünde biz bu rewolýusiýalaryň miwelerine taýynja ýetdik. Pida bermedik. Şonuň üçinmi nämemi, demokratiýa babatda ýeterlik netijäni gazanyp bilemzok, ýeterlik çemeleşmäni görkezemzok.

Esfender KORKMAZ,
esfender@esfenderkorkmaz.com

"YENIÇAĞ" gazeti, 05.06.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW,
Stambul uniwersitetinuň talyby. Publisistika